

JYX

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Vainikkala, Erkki

Title: Epävaka mimeettinen halu Robert Walsenin romaanissa Konttoristi

Year: 2019

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja & Kulttuurintutkimuksen seura, 2019

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Vainikkala, E. (2019). Epävaka mimeettinen halu Robert Walsenin romaanissa Konttoristi. Kulttuurintutkimus, 36(1), 17-30. <https://journal.fi/kulttuurintutkimus/article/view/88753>

Epävakaata mimeettinen halu Robert Walslerin romaanissa *Konttoristi*

Erkki Vainikkala

Artikkelissa tutkitaan sveitsiläisen kirjailijan Robert Walslerin romaania *Konttoristi* René Girardin esittämän mimeettisen halun teorian, kaunasta virittyvän syntipukkimekanismin ja myös niistä erillisen mimetismin näkökulmista. Girardin teoriaan luodun katsauksen jälkeen eritellään konttoristina työskentelevän päähenkilön asemaa taloudellisen ja sosiaalisen kilpailun piirissä. Toisin kuin Girardin omista analyyseistä, päähenkilö on pikemmin mimeettisen halun epävarma ja välillä vastahankainen tukija ja kosketuspinta kuin sen vallassa oleva toimija. Lisäksi käsitellään Walslerin kertomatavan vaikutuksia sekä tarinan että kilpailevasta jäljittelystä poikkeavien imaginaaristen vastaavuuksien tasolla. Lopuksi arvioidaan myös Girardin teorian rajoja.

Mimeettinen halu, romaani ja syntipukki René Girardin mukaan

René Girardin teoria ja analyysit ”mimeettisestä halusta” ja siitä koituvasta kilpailusta eivät liity mimesikseen representaationa, vaan käyttäytymiseen, jossa halutaan jotain mitä toisella on,

lopulta itse toisen halua. Girard on kuvannut tällaista halua ja sen vaikutuksia seikkaperäisesti laajan tuotantonsa ensimmäisen teoksen *Mensonge romantique et vérité romanesque* romaanianalyysissä (tässä artikkelissa viitataan sen englanninnokseen, Girard 1965). Se ei hänen kuvaamanaan ole mitä tahansa

kilvoittelua, vaan ”toisen halun haluamista”, toisen halun kohteen tavoittelua tavalla, jonka kirvoittaa toisen halu yhtä lailla tai enemmän kuin halun kohde. ”Halu” (*désir*) poikkeaa luonteeltaan tarpeesta, sitä ei varsinaisesti voi tyydyttää. Mimeettinen halu ei ole representaatiota jonkin asian jäljittelynä, vaan yksilöiden

ja ryhmien käyttäytymiseen vaikuttavaa mallihalua, tarttuvaa ja tartuttavaa. Kun myös esineellinen kohde leimautuu toisen halusta, syntyy kolmikantainen kiertö. Mitä lähempänä osapuolet ovat toisiaan – mitä vähemmän niiden välillä on hierarkkisia ja muita pidäkkeitä – sitä tiukemmin ne tässä ”haltuunoton mimeksessä” liimautuvat toisiinsa. (Girard 1965, 21, 73, 83, 111 ym.; Girard-esityksistä ja mimesiksen käsitteestä ks. esim. Gebauer & Wulf 1995; Potolsky 2006; Nuori Voima 6/2008; Mikkonen & Salminen 2017.)

Varhaisen romaaniteorian kehittämät laajenevat ja kärjistyvät väkivallan ja uskontojen syntyä koskevaksi antropologiseksi teoriaksi teoksessa *Väkivalta ja pyhä* (2004). Kysymys ei ole enää kolmiohalun tuottamasta turhamaisuuden ja kaunan värittämästä kilpailusta, ”romanttisesta valheesta”, vaan kulttuurin alkuhämmäystä sijoitetusta spekulatiivisesta tilanteesta, jossa avoin väkivalta alkaa kiertää ”halun kolmiossa”. Syntipukin, sijaisuhrin, käsite on siinä tärkeässä osassa. Girard on käsitellyt ilmiötä myös monissa muissa kirjoissaan, kuten teoksessa *Le Bouc émissaire (The Scapegoat)*, jossa aineistona ovat vainoajien jälkeensä jättämät dokumentit. Syntipukki liittyy varhaisten yhteiskuntien mimeettisen kilpailun kriisissä syntyvään hillittömään sisäiseen väkivaltaan, joka väli-

aikaisesti laukeaa kääntyessään yhteisesti johonkin riittävän ulkopuoliseen olentoon (Girard 2004, 193–200 ym.). Uhrilla koetaan olevan yliluonnollista voimaa, koska se rauhoittaa väkivallan; sen vuoksi uhraaminen ritualisoituu. Uskontojen historiassa Jeesuksen uhrikuolema kristinuskossa tekee periaatteessa lopun uhrimekanismista nostaessaan näkyviin uhrin viattomuuden jumalallisenä ilmoituksena. Kun jatkuva uhraamisen pakko lakkaa, siitä voi syntyä ”positiivinen mimesis” Kristuksen seuraamisen tai jonkun muun keskinäisen kilpailun ylittävän vertikaalisen mallin kautta. (Antonello & Webb 2015, 72–73.) Toisaalta seurauksena voi olla jälleen puhdas koston kierre (tästä problematiikasta tarkemmin ks. Steinmair-Pösel 2017, 185–192).

Käytännössä sijaisuhri jatkaa erilaisin siirtymin elämäänsä. Uuden ajan rationalismista ja yhteiskuntien sisäisen väkivallan valtiollisesta monopolisoinnista ja sääntelystä huolimatta syntipukkien taikauskoinen ja tarkoitushakuinen etsiminen ei ole kadonnut ja saattaa kollektiivisessa psykoosissa, kuten juutalaisvainoissa, purkautua kaikkien pidäkkeiden läpi.

”Syntipukkia” ei Girardin varhaisessa romaaniteoriassa käsitteenä esiinny. Kaikki hänen tutkimansa Cervantesin, Stendhalin, Flaubertin, Proustin

ja Dostojevskin romaanit edustavat aikaa, jolloin mimeettisen väkivallan katkaiseminen rituaalisella uhrauksella on pääsääntöisesti korvautunut maallisen vallan oikeusjärjestyksellä. Mimeettisen kilpailun luonnetta tässä tilanteessa määrittää jäljittelijän ja jäljiteltävän välinen etäisyys arvohierarkiassa. Jos etäisyys on suuri, Girard puhuu halun ”ulkoisesta välittymisestä”; jos se on vähäinen, välittyminen on ”sisäistä”. Ennen kaikkea sisäinen tai sitä lähestyvä välittyminen – tavoittelu, johon aina liittyy myös este – johtaa halun kiertämiseen toisen halun ja sen esineellisen kohteen ympärillä. Girard tutkii analyyseissään, kuinka tämä tilanne tuottaa turhamaisuuden, snobismin, kateuden ja kaunan vallassa olevia päähenkilöitä ja millaisia toimintatapoja tällaisista jumittumista seuraa. Kaksinkertainen eli vastaavuoroinen välittyminen (Girard 1965, 101–106, 124, 138, 168 ym.) merkitsee yhä tiukempaa keskinäistä takertumista, jossa myös taloudellisen ja poliittisen kilpailun vastakohtat kätkeytyvät toisiaan. Tästä voi syntyä tuhoisia konflikteja ”tyhjistä”, mutta myös pelkkää vaihtelevissa tilanteissa selviämiseen ja aseman säilyttämiseen liittyvää roolien vaihtoa: ”Ensin näyttelijät uhkailevat toisiaan, sitten he vaihtavat osia. He poistuvat näyttämöltä ja palaavat uusissa vaatteissa” (mt., 133).

”Romaanin totuus” Girardin kuvaamana on siinä, että se näyttää näissä asetelmissa vaikuttavien kilpailu- ja vaihtosuhteiden mekanismin, kilpailevasta samastumisesta seuraavat turhamaisuudet ja konfliktit. Niiden perimmäinen sisällöllinen tyhjyys voi johtaa sekä merkityskatoon (”ontologiseen sairauteen”, kulttuuriperäiseen masennukseen) että millä tahansa sisällöllä toimivaan jyrkentyvään vastakohta-asetelmaan, jonka osapuolet ovat lopulta yhtä ja samaa. Näissä jännitteissä romaanin sisältämä totuus tulee näkyviin epäsuoralla ja monimutkaisella tavalla, koska romaani mimeettisen halun fiktiivisenä tapahtumapaikkana on aina myös osa ongelmaa (vrt. Antonello & Webb 2015, xiii). Sen totuudellisuus syntyy siitä, mitä mallihalulle tapahtuu, kun se toimintaa motivoivasti muovaa tarinamaailmaa ja johtaa käänteeseen tai kääntymykseen, jossa päähenkilölle paljastuu hänen ”romanttiseen” sisäisyyteen kiertyneen halunsa valheellisuus - se ei lopulta olekaan omaa halua vaan toisen. Kuten Girard asiaa kuvaa, päähenkilö ikään kuin kohtaa kirjailijan oivalluksen. Tällä tavalla ”[s]uuret romaanit syntyvät aina pakkomiellestä, joka ylitetään”. (Girard 1965, 300-319.) ”Romaanin totuus” ilmenee varsinkin sen lopussa, ja se voi saada selviä tai vihjaavia muotoja - kuten Julienin vinossa hymyssä Stend-

halin *Punaisen ja mustan* lopulla (mt., 131–133).

Kun tarkastelen Robert Walserin romaania girardilaisista näkökulmista ja enimmäkseen Girardin käsittein, en pyri kehittämään siitä teoreettista palautetta Girardin ajatteluun. Analyysissä Girardin lähestymistavan rajat tulevat kuitenkin eri tavoin näkyviin. Yleisenä lähtökohtana on ollut Girardin näkemyksen ja käsitteistön tarjoama mahdollisuus ottaa pohdittavaksi se kulttuurinen *malaise*, epämukavuus tai alavireisyys, joka tässä varhaisen modernismin romaanissa tulee esiin erimuotoisena ja eri tavalla kuin Girardin käsittelemissä teoksissa. Analyysissä on tärkeää myös tämä erimuotoisuus, epäsymmetria, koska *Konttoristi* – kuten koko Walserin tuotanto – on esimerkki juuri sellaisesta esikuvien realistisesta käsittelystä etäänymisestä, josta Girard moitti kirjallista modernismia. Mimeettinen heijastelu jatkaa silti vaikutustaan, altavastaajan pidättyvästä tai epävakaasta näkökulmasta.

Viittasin edellä mahdollisuuteen liittää syntipukin käsite sivilisoituneemmassa muodossaan Girardin romaanianalyysien näkökulmiin. Syntipukkimekanismi voi avoimena vellovan väkivallan hillitsemisen sijasta toimia saman ”väärinymmärryksen” tapaan myös *kaunalähtöisesti* ja kaunan rajoissa pysyvänä symbolisena ja affek-

tiivisena huonona kohteluna, syrjintänä ja väheksyntänä. (Vrt. Mäkelä 2014, 69, 84–89, 240 ym.) Myös tämä näkökulma tulee tärkeäksi *Konttoristin* henkilöiden ”epävakaan mimeettisen halun” tarkastelussa.

Robert Walser ja *Konttoristi*

Robert Walser (1878–1956) on sveitsiläinen kirjailija, jonka tuotantoon kuuluu runoja, sadunomaisia pienoisenäytelmiä, kertomuksia ja romaaneja. Parhaiten hänet tunnetaan kertomuksistaan, jotka lyhimmillään ovat lajimääritelmiä karttavia proosalasia ja joista pitempiäkään ei niiden assosiativisuuden ja harhautuvien käänteiden vuoksi voi varsinaisesti kutsua novelleiksi. Kertova imperfekti on hänelle vieras, hän tuo kaiken kokemuksellisesti preesenssiin silloinkin, kun kieliopillinen muoto viittaa menneeseen. Germanisti Peter Utz on kuvannut hänen tyyliään Walter Benjaminiin viitaten ”nyt-hetken tyyliksi” (*Jetztzeitstil*) (Gisi 2018, 49–69).

Walser oli tuottelias 1800-luvun lopulta 1930-luvun alkupuolelle asti. Omana aikanaan hän oli omien sanojensa mukaan ”pohjattoman menestyksetön” (Nykyri 2012b, 245), vaikka monet aikalaiskirjailijat olivat hänestä kiinnostuneita. Franz Kafka luki häntä mielellään ääneen. Walter Benjamin

kuvaa hänen henkilöitään lapsenomaisuudella aateloituiksi – Walser aloittaa siitä, mihin sadut lopettavat. Katharina Kerr (1978–1979) on koonnut yhteen varhaista ja myöhempää kirjailija ja kriitikkvastaanottoa. Näkyvämpien saksankielisten modernistien varjoon jäänyt Walser alkoi saada enemmän huomiota myös tutkimuksessa 1950-luvun lopulla. Sveitsin Bernissä toimii nykyään Robert Walser -säätiön ylläpitämä Walser-keskus (<https://www.robertwalser.ch/de/home/>), joka pitää yllä myös täydentyvää Walseria koskevan tutkimuksen ja muiden kirjoitusten luetteloa. Walserin teoksista on ilmestynyt myös täydellinen kriittinen laitos. Saksankielistä tutkimuskirjallisuutta on tällä hetkellä jo runsaasti.¹

Englanninkielisellä puolella tutkimus seurasi pitkälti käännösten ilmestymistä. Alkukiinnostuksen jälkeen ”toisen vaiheen” aloittivat 1980-luvun alussa englanniksi ilmestyneet kootut kertomukset, joiden esipuheessa Susan Sontag kuvasi Walseria ”proosan Paul Kleeksi”. Tutkimuksista ja tutkimusartikkelien kokoelmista mainittakoon Mark Harman (toim.) *Robert Walser Rediscovered* (1985), *Review of Contemporary Fiction* -julkaisun Walser-numero (1/1992); Jan Plug, *They Have All Been Healed. Reading Robert Walser* (2016) sekä Samuel Frederick & Valerie Hef-

fernan (toim.) *Robert Walser. A Companion* (2018).

Suomeksi on ilmestynyt *Kävelyretki ja muita kertomuksia* ja romaani *Konttoristi* (*Der Angestellte*, 1908), molemmat Ilona Nykyrin suomennoksina. Edelliseen kirjoittamassaan laajassa jälkisanassa hän kuvaa Walserin elämää ja tuotantoa. Tässä artikkelissa käsiteltävän romaanin kannalta on valaisevaa sen suhde kahteen muuhun ”Berliinin kauden” romaaniin, *Geschwister Tanner* ja *Jakob von Gunten*. Kaikki kolme liittyvät työelämään tai koulutukseen. Ne kuvaavat erilaisia alistussuhteeseen perustuvia toimintaympäristöjä ja tapoja reagoida niihin – ensimmäisessä innoituneella vstarinnalla, *Konttoristissa* palkollisen avuliaisuudella mutta myös vastahankaisuudella, ja viimeisessä päähenkilö on oppilaana tottelevaisuutta opettavan koulun ”mielentyhjennysohjelmassa”. Walser itse kävi palvelijakoulua ja toimi vähän aikaa miespalvelijana sekä *Konttoristin* päähenkilön tapaan insinööriliikemiehen toimistoapulaisena.

Konttoristissa on temaattisesti ja keskeisten tapahtumien kannalta kysymys työntekijän ja työnantajan suhteesta. Taloudellisessa niukkuudessa elävä Joseph Marti tulee töihin insinööriyrittäjä Toblerin toimistoon, joka sijaitsee komeassa huvilassa. Toblerin ponnistukset saavuttaa menestystä keksinnöillä eivät

lopulta onnistu, välillä liikutaan myös kylässä ja kapakoissa, on seuraelämää ja pahenevia velkaongelmia. Kun Joseph lopulta lähtee, firma on konkurssissa. Joseph lähtee pahantapaisen edeltäjänsä Wirsichin seurassa, jota voi pitää hänen karkeampana kaksoisolentonaan.

Joseph tekee parhaansa auttaakseen yritystä menestymään ja antaa siis panoksensa taloudelliseen kilpailuun, ja hänestä tulee jopa Toblerin perheen ulkolaidalla liikkuva osa perhepiiriä. Peilaussuhteissa vaikuttaa samalla hänen palkollisen asemansa ja erillisyytensä. Vaatimukseen ja palvelualttiuteen liittyy molemmilla tahoilla myös ärtymistä ja vihanpuuskaa. Joseph voi tehtävässään kilvoitella, mutta johtajan kanssa hän ei voi kilpailla. Hänen samastumispyrkimyksiinsä sekoittuu aika ajoin anarkistisia piirteitä, ja hän poikkeaa ympäristöstään myös osoittamalla myötätuntoa perheen syntipukiksi joutunutta lasta kohtaan.

Konttoristi on Girardin kuvaaman mimeettisen halun ja syntipukkimekanismin kannalta kiinnostava erilaisuudessaan, jopa käänteisyyksissään. Walserin koko kirjoitustavalle on ominaista lapsenomainen vilpittömyys, hetytymätön mutta myös pistelevä vaatimattomuus, ”vähäistäminen” (Vainikkala 2015, 258), karkailevat miellelyhtymät ja varsinkin lyhyissä kertomuksissa

tarkkojen arkisten havaintojen sulautuminen fantasiaan. Tähän kaikkeen liittyy tietynlaista naiivia samastumista ja mimitismia, mutta se on kaksijakoista suhteessa Girardin kuvaamaan mimeettiseen kilpailuun. Joseph eläytyy niin yrityksen omistajan pyrkimyksiin kuin myötäelävästi muiden ihmisten tunnetiloihin, eivätkä mimeettiset havaintoelementit välttämättä liity Girardin kuvaamaan mimeettiseen käyttäytymiseen lainkaan. Tällä tavoin Joseph toimii kilpailuasetelman heijastuspintana ja kokee samalla herkästi myös johtajan perheessä launneen syntipukkimekanismin.

Mimeettisen halun lähteet ja ehdot *Konttoristissa* ovat siis erilaiset kuin Girardin tutkimissa romaaneissa. Tähän vaikuttaa tarinan tason lisäksi myös kerroksen tapa, joka Josephin kokemistapaa kuvastaen mutta siitä muodollisesti riippumattomana luo yllättäviä mielleyhtymiä ja painopisteen vaihtoksia. Josephin mielenliikkeiden kuvaus liukuu myös usein hänen sisäisen puheensa ja kertojanäänän välillä, omanlaisensa mimeettinen suhde sekkin. Kirjoitustavassaan Walser on barthesilainen ”intransitiivinen” *écrivain*, ja se tuo vahvasti esiin myös herkkyyden mimeettistä kilpailunhalusta poikkeaville vastaavuuksien muodoille. Tästä syntyy – tämän artikkelin näkökulmasta – romaa-

nin perusjännite, jossa insinööri- miehen ja hänen perheensä maailma on Girardin kuvaaman kilpailevan mimeettisen halun maailma ja johon mielessään myös hyvin toisenlaisessa maailmassa elävä Joseph konttoristina joutuu. Joseph on mukana Toblerin maailmassa, mutta vinosti sekä taustaltaan proletarisena että kokemistavaltaan myös toisenlaisiin vastaavuuksiin eläytyvänä. Hän tukee Toblerin halua, mutta simuloiden ja välillä poikkipuolisesti. Josephin mimeettinen halu on itse Walserin kirjoituksen tavoin epävakaa, ja koko romaania voi lukea epävakaa mimeettisen halun kuvauksena.

”Reklaamikello” kilpailevan halun merkitsijänä

”Teknillisen toimiston” omistajassa, Toblerissa, yhdistyy insinööri, keksijä ja yrittäjä. Firma on pienyritys, ja siihen liittyy suurellinen sosiaalisen aseman ja arvostuksen tavoittelu. Toimisto sijaitsee huvilassa, jossa asuu koko Toblerin perhe lapsineen ja kotiapulaisineen ja myös konttoristiksi palkattu Joseph Marti. Toiminta sijoittuu ”finanssien” maailmaan, jossa yksilöt ja yritykset kilpailevat keskenään ja jossa halun malli on ennen kaikkea taloudellisen kilpailun yleinen periaate ja käytäntö säännönmukaisuuksineen. Siihen sisälty-

vät halun ”esteet” (*model-obstacle*) ovat sekä abstrakteja että pakottavia, koska ne ovat itse kilpailun ominaisuus, eikä tavoiteltavaa asiaa, rahaa ja vaurautta, voi saada toiselta varsinaisesti haltuunsa muuten kuin petoksella. Vaikka ”toisen halun” haluaminen aina jää lopullista tyydytystä vaille, rahataloudessa mimeettinen halu myös formalisoituu ja anonymisoituu. Haltuun ottavan mimeettisen luonne muuttuu, kun objektina on sisällöllisesti tyhjä vaihdon väline ja ”toisen halu” on systeemisesti kenen tahansa halu. Haltuun voi saada lopulta vain menestymisen, suuren tai pienen, joka ei sellaisenaan kuulu kenellekään. Girardin kuvaamaan kolmiomalliin verrattuna tällaisen halun kohteelta puuttuvat ääriviivat. Paradoksaalisesti siihen sekoittuu samalla vahvasti myös ”tarve”, koska menestymisen toisena laitana on arjen pärjäämisessä tuntuva epäonnistuminen ja ahdinko.

Vaikka ”toisen halu” rahataloudellisessa kilpailussa mieltyy pitkälti systeemin instanssiksi, se ei poista halun tilannekohtaisia kahdenkeskisiä asetelmia, joissa vaikuttaa myös kilpailu varallisuuteen liittyvästä arvostuksesta. Girard kuvaa tällaisen kilpailun väkevöitymistä ”vastavuoroisen jäljittelyn” tilanteessa, jossa voimasuhteiden erot ovat pienet ja kummankin osapuolen oma halu kasvaa kilpailijan yhä suuremmaksi

kuviteltua halua vastaavaksi. Hän tarkastelee tällaisen spontaaniutta tuhoavan turhamaisuuden (*vanité*) mielenrakennetta monissa 1800-luvun romaaneissa, esimerkiksi Stendhalin romaanin *Punainen ja musta* kohtauksessa, jossa pormestari kilpailee kotiopettajasta kuvitellen toisen varakkaan miehen olevan samalla asialla. Opettajakandidaatin – Julienin – arvo kasvaa valtavasti, ja tämän isä neuvottelee palkkaa ylöspäin: ”Meillä on jo parempi tarjous.” (Girard 1965, 6–7.)

Konttoristissa tällaisia samantasoi-suudesta lähteviä tarjoustilanteita ei ole. Tobler pyrkii rikastumaan keksinnöllään, joita hän tarjoaa mahdollisille ostajille, mutta hän kilpailee menestyksensä vain kasvottomalla markkinalla, ja haviteltujen ostajien kiinnostus on vähäinen. Hänen ”turhamaisuutensa” tapahtuu toista kautta hänen tavoitellessaan yhteisön silmäntekevien arvostusta komeilla puitteilla ja kalliilla illanistujaisilla. Arvostusta koskeva kilpailu ei tapahdu erityisen kohteen kautta vaan yleisenä menestyksen näytöksenä. Tämäkin kilpailu tulee kalliiksi, sillä velanottoa on jatkettava paitsi toiminnan myös julkisivun ylläpitämiseksi. Menestymisen peilaaminen kasvattaa pyrkyryyttä ja joututtaa tappiota.

Toblerin keksinnöt ovat syöttejä, joihin hän odottaa mahdollisten kiinnostu-

neiden rahakkaasti tarttuvan. Tärkeimpiä syöttejä ovat ampuma-automaatti, josta makeisautomaatin tapaan voi kilauttaa kolikolla patruunapaketteja, ja ”reklaami-kello”, jossa yhdistyy ajan näyttäminen ja mainostaminen: kellosta pistää esiin kotkansiipipari, johon laitteen vuokraava yritys voi kirjoittaa näkyviin nimensä ja osoitteensa. Tobler ei siis kilpaile suoraan mistään kulutusmarkkinasta, vaan tarjoamalla muille kilpailun välineitä. Juuri reklaamikellosta riippuu koko yrityksen menestys, ja sen vaiheilla kehkeytyvät myös Josephin ja Toblerin, työntekijän ja työnantajan, ”rengin ja herran”, väliset suhteet. Reklaamikelloon liittyvä tilinpito ja muu huoli yhdistävät konkreettisesti Josephin pyrkimykset Toblerin pyrkimyksiin, mutta Girardin kuvaamasta ”toisen halun haluamisen” perusmallista poikkeavalla tavalla. Ei ole objektia, jonka Toblerin halu olisi varsinaisesti merkinnyt Josephille halettavaksi, myös reklaamikello on pelkkä väline. Ei ole konkreettista halun kolmiota, vaan ”rationaalinen” kilpailun välttämättömyys, josta molempien toimeentulo riippuu.

Girardin kuvaama ulkoinen ja sisäinen, keskinäisessä etäisyydessä ja likeisyydessä muuntuva halun välittyminen saa *Konttoristissa* erityisellä tavalla hermostuttavan, kiinnikkeitä etsivän muodon. Ulkoiseksi sitä määrittelee kontto-

ristin ja johtajan asemien rakenteellinen erilaisuus: Joseph voi kilvoitella, mutta johtajan kanssa hän ei voi kilpailla. Tilanteeseen syntyy kuitenkin fyysistä ja mentaalista likeisyyttä, koska toimisto sijaitsee Toblerien kotitalona olevassa huvilassa, jossa he työn merkeissä kohtaavat, ja ennen kaikkea Josephille aukeaa myös pääsy perheen olohuoneeseen. Hän kokee yrityksen tukalan tilanteen paitsi työntekijänä – edes palkka ei tule ajallaan – myös osallistuessaan perheen tunnetalouteen. Itse työssä Joseph pyrkii yleisen talousrationaalisen kilpailun osana toteuttamaan Toblerin tavoitteita, milloin velvollisuudentuntoisesti, milloin innostuneesti, välillä kapinamielellä. Kapinamieleen ja irtiottoon Josephia vetää henkilöasetelmassa myös hänen potkut saanut edeltäjänsä Wirlich, joka on selvemmin proletaarinen ja kapinoiva hahmo. Hän on eräänlainen Josephin kaksoisolento tai yksi mahdollisuus, joka tulee usein puheeksi ja ilmaantuu paikalle myös fyysisesti.

Reklaamikello on merkittävä, joka kytkee romaanissa yhteen Toblerin ja Josephin yhteiset mutta eriluonteiset ponnistelut. Kellon kuvauksessa on paljon koomisia ja satiirisia sävyjä, joita ei kuitenkaan peilata edes Josephin tietoisuuteen – Joseph menee eläytyvän kerroksen mukana, ja ironian havaitsemisen jää lukijalle:

Konttorissa häntä oli vastassa näkymätön-näkyvä ilmestys: reklaami-kello. Hän istui kirjoituspöydän ääreen ja ryhtyi jatkamaan kirjoitustöitä. Postiljooni tuli ja vaati postiennakkoa, summa oli vähäinen, Joseph maksoi sen omistaan. Sitten hän kirjoitti muutaman kirjeen reklaami-kellosta. Kylläpä sellaisen kellon vuoksi saikin tehdä monenmoista! (*Konttoristi*, 27.)

Viimeisen virkkeen vapaa epäsuora esitys vaikuttaa tässä takenevasti koko edeltävään kuvaukseen, eikä useinkaan ole selvää, mihin saakka kertojan ja henkilön näkökulmien sulautuminen ulottuu. Tämä on omanlaistaan mimeettisyyttä, joka poikkeaa girardilaisesta toisen halua anastavasta samastumisesta, mutta luo toistuessaan koko romaanisessa kerronnallista peilausta, joka sävyttää myös tarinamaailman mimeettisiä suhteita. Seuraavassa sisäisen monologin otteessa voi nähdä Girardin kuvaamassa ”herran ja rengin” suhteessa (Girard 1965, 96–113) syntyviä kaunan elementtejä, mutta heti kohta Joseph patistaa itseään samastumaan täysin Toblerin pyrkimyksiin:

[...] mutta olen täysin vakuuttunut siitä, ettei herrani ja mestarini ole vielä paljonkaan hyötynyt tekemisistäni. Voisiko olla, että minulta puuttuu rohkeutta, aloitekykyä, innostusta? [...] Otetaan esimerkiksi reklaami-kellon kohtalo: Olenko minä todella heittänyt koko sydämeistäni siihen mu-

kaan? Täyttääkö se minun ajatukseni? (*Konttoristi*, 49.)

Girardin kuvaamien, kaksijakoisuksissaankin kiinteiden mimeettisten panostusten sijaan *Konttoristi* kuvaa häilyvämää lähentymisen ja etääntymisen liikettä johtajan ja alaisen epäsuhteissa valta-asemissa.

”Tasa-arvon tyranni”, kauna ja syntipukki

Uudessa työssään Joseph miettii edellistä työtään kumitehtaassa:

Hänet oli otettu sinne hätäavuksi, niin kuin tavataan sanoa, vain tilapäisesti. Hän näytti kaiken kaikkiaan olevan pelkkä hännänhuippu, lyhytaikainen riippa, häthätää sitaistu solmu. Jo työpaikkaan tullessaan hän oli nähnyt elävästi mielessään kuinka sieltä lähtee. (*Konttoristi*, 20.)

Toblerin firmassa Josephin asema ja suh- tautuminen ovat toisenlaiset, mutta samoja elementtejä säilyy, ja sitä korostaa myös hänen edeltäjänsä hahmo. Sekä näiden sitaattien tematiikasta että kerronnan näkökulmista syntyy kuva kaunasta (*ressentiment*) halun toteutumattomuudesta tai keskeytymisestä syntyvänä jumiutuksena. Girardin kuvaamaan, sisäisen ja ulkoisen välittymisen esteistä syntyvään kaunaan avautuu *Konttoristissa* myös moniselitteinen ja satiirinen nä-

kökulma, kun Joseph esimerkiksi armeija-aikojaan muistellessaan puhuu itseksensä kasarmielämän sosiaalisesti tasoittavasta vaikutuksesta:

Arvo- ja sivistyserot rojautetaan armotta suureen, tähän päivään saakka vielä tutkimattomaksi jääneeseen rotokoon, toveruuteen. [...] Tasa-arvon tyranni on usein sietämätön tai näyttää sitä olevan, mutta mikä kasvattaja se onkaan, mikä opettaja. Veljeys voi olla epäluuloinen ja pikkumainen pienessä, mutta se saattaa myös olla suuri, ja se on suuri, sillä kaikkien mielipiteet, kaikkien tunteet, voimat ja vaistot ovat sen omia. (*Konttoristi*, 19.)

Tämä jatkuu huomautuksella siitä, kuinka valtio voi turvata olemassaolonsa ohjaamalla nuorison ajatukset tähän suuntaan. Satiirinen kärki on siinä, kuinka erojen pakotettu tasoittaminen toimii tasa-arvon merkeissä kollektiivisena ohjauksena. Girard näkee erojen häviämisestä tai supistumisesta seuraavan halun ”liiallisen läheisyyden” johtavan joko helposti väkivaltaiseen kilpailuun tai hillittynä reaktiivisen kaunan paisumiseen omassa mielessä – yhtenä Girardin esimerkkinä Dostojevskin romaani *Kirjoituksia kellarista*. Josephin ajatuksenjuoksu vie huomion myös siihen, millä ehdoilla samalla tasolla olemisen vaikutukset syntyvät. Tällainen kysymys jää Girardin esittämässä mimeettisen halun teoriassa toissijaiseksi ja jättää avoimeksi

”kaunan” suhteen sosiaaliseen epäoikeudenmukaisuuteen.

Autoritaarisesti ohjautuva tasoittuminen hillitsee omalla ”vertikaalisella” tavallaan sisäistä väkivaltaa, mutta se voi myös ohjata väkivaltaa tavoitteellisesti ulospäin. Joseph mieltiikin, innostuen vaikka itselleen naurahtaen, että näin syntyvällä mielenlaadulla voidaan pystyttää joka puolelle ”linnoituksia, joi- ta ei voi kukistaa, koska ne ovat eläviä, ja- loilla, muistilla, silmillä, käsillä, päällä ja sydämellä varustettuja linnoituksia. An- kara oppi on toden totta tarpeen nuorille miehille” (*Konttoristi*, 19).

Reaktionä tällaiseen kaksoissidokseen, malli-esteen sisäisesti ristiriitai- seen viestiin, joka samalla houkuttaa ja asettaa esteen, Girard kuvaa myös masokismia ja sadismia. Hän ei tarkoita vain sen seksuaalista ilmentymää, vaan en- nen kaikkea eksistentiaalista masokis- mia. Siinä mahdottomuus päästä mallin vertaiseksi johtaa läheisyyden kasvaes- sa yhä suurempaan mallin – halun välit- täjän – jumalointiin samalla kun tämän halun tiellä oleva este kasvaa, jolloin halu voi toteutua vain alistuvan samastumisen kautta. Niinpä Girardin esimerkeissä Don Quijote ja Sancho ovat ”esimasokistisesti” onnellisia tullessaan asiassaan piestyik- si, koska sen lähemmäksi ihannoimaan- sa Amadista, halunsa ”välittäjää”, he eivät voi päästä (Girard 1965, 180 ym.).

Josephin kasarmimuisteluksessa alis- tuvan samastumisen elementit vaikutta- vat siirtyneesti, koska alistuminen syn- tyy ulkoisesta pakosta. Pakko tulee ins- titutiosta. Järjestelmä toteutuu toi- meenpanijoidensa kautta kurina, ja tä- mä määrittää näin syntyvää tasa-arvoa. Tähän tematiikkaan palataan romaanis- sa paljon myöhemmin pitkässä kohtauk- sessa (*Konttoristi*, 178-186), jossa Joseph joutuu suorittamaan arestirangaistuk- sen jäätyään saapumatta kertausharjoi- tuksiin. Putkatilassakin syntyy veljeyttä, jossa erilaiset ihmiset purkavat puheis- saan suuttumustaan korkeita upseereja ja virkamiehiä kohtaan. Kaunan purkami- seen liittyy kankunkopautteluksi sanot- tu ajankulu, jossa kuka kulloinkin jou- tuu tarjoamaan takapuolensa läpsyteltä- väksi; silmät sidottuina on arvattava, ku- ka läpsyttelijä on, ja silloin paikka vaih- tuu. Tämä on siirtynyt kevytversio Gi- rardin kuvaamasta tilanteesta. Kukaan ei saa siinä Girardin kuvaamaa alistumi- sen voimaa jonkin tavoitellun ja jumaloi- dun edessä; sen sijaan järjestelmän alis- tamat alistavat puolileikkilään toisiaan ja itseään ”omalla tasollaan”. Järjestelmä ei järjestelmänä ole aistein tai mieliku- vituksella tavoitettavissa eikä siis repre- sentaationa jäljiteltävissä, mutta sen vai- kutuksiin reagoidaan. Tätä *Konttoristin* kohtaa voi lukea reaktiivisena toiminta- na, jossa kaunainen alistuminen järjes-

telmälle siirtyy aistittavana simulaatio- na ”omiin muihin” ja itseen.

Kahden päivän karsserirangaistuk- sen suoritettuaan Joseph palaa työhönsä teknilliseen toimistoon. Kuten mainit- tu, hän sijoittuu sinne erikoisella taval- la ulko- ja sisäpiirin välille, koska hänel- lä on pääsy perheen olohuoneeseen ja yh- teisille retkille. Kun karsseri ja siihen liit- tyvä toverillisesti vastavuoroinen kurit- taminen liittyvät esivallan kurinpittoon ja siihen reagointiin, Toblerin perhees- sä tämä tapahtuu lasten kurittamisena. Poikaa piestessään äiti huokailee ”hir- viölastensa” takia; tyttäristä toista hem- motellaan, toiseen äiti suhtautuu tunne- kylmästi ja helytymättömän moittivasti, kotiapulainen myös ruumiillisen väki- valtaisesti (*Konttoristi*, 82-85).

Tobler ponnistelee turhaan menes- tyäkseen kasvottomassa kilpailussa, mikä sekä hänelle että hänen vaimol- leen merkitsee myös kasvollista kilpai- lua seuraelämässä. Tässä tilanteessa Gi- rardin kuvaama eksistentiaalinen sado- masokistinen reaktio löytää kohteensa lapsista, jotka ovat avuttomia (kuten eri tavoin myös aikuiset) ja tarjoutuvat si- ten sadistisen reaktion johtimiksi. Tä- hän liittyvä tunteiden halkominen nä- kyy rouva Toblerin jyrkän kaksijakoi- sessa suhtautumisessa tyttäriinsä: toi- nen on ”hyvä” ja osaava, toinen tahto- mattaan ”paha” ja osaamaton. Halkomi-

nen näyttäytyy vääjäämättömänä. Kun Joseph rohkenee moittia asiasta, rouva Tobler vastaa, että hän on kyllä yrittänyt rakastaa, mutta siitä ei ole tullut mitään: ”Hän nyt vain ei satu rakastamaan Silviä eikä voi sietää tätä. Voiko sitä muka pakottaa itseään rakkauteen ja hyvántahtoisuuteen, ja mikä tunne se sellainen olisi, sellainen pakolla esiin puristettu?” (*Konttoristi*, 204).

Tässäkin suhteessa *Konttoristissa* kuvataan tapahtumia ja asenteita, jotka ovat ”girardilaisesti” kiinnostavia mutta vähemmän selväpiirteisiä kuin Girardin esimerkit. Tämä koskee myös Girardin kuvausta sijaisuhrista. Girardin perusmallissa syntipukki on järjestelmään siepattu tai siellä jo oleva ulkopuolinen; riittävä ulkopuolisuus voi syntyä mistä tahansa silmään pistävästä erilaisuudesta, joka voidaan kokea viaksi. Sivilisoituneessa muodossaan syntipukki ei toimi avoimen väkivallan purkautumistienä ja ”sovituksena”, vaan se syntyy reaktiona *kaunaan*, eikä siihen välttämättä myöskään kohdistu fyysistä väkivaltaa vaan syrjintää tai henkistä alistamista. Myös kaunan virittämä syntipukki on korvike, syyppää ilman omaa syytään, mutta se ei pura sen enempiä yhteisön sisäistä kuin ulkoistakaan avointa konfliktia, vaan toimii kaunan vastinparina, sen *oireena*, ja sellaisena sekä pitää sitä yllä että hillitsee sen muuttumista avoimeksi väkival-

laksi. Sikäli kuin se sovittaa väkivaltaa, se tekee sen etukäteen.

Konttoristin karsserikohtauksessa tämäntyyppisen syntipukin kierrätyks tulee näkyviin huumorilla taitetussa sadomasokismissa. Toblerin yrityksessä ja perheessä kysymys on jatkuvan ulkoisen epäonnistumisen luomasta patoutumisesta, joka herra Toblerissa saa aikaan raivonpuuskia ja rouva Toblerissa vihaa ”epäonnistunutta” tytärtä kohtaan. Rouvan ulkoinen tyyneys on nimeämättömän kaunan läpitunkemaa, ja kuten aina syntipukin löytyessä se ohjautuu tässäkin ”väärään” kohteeseen, Silviin. Toisin kuin Girardin kuvaama arkaainen syntipukin tuhoaminen, Silvin sadistinen kohtelu tuhoamisen siirtyneenä muotona ei ratkaise eikä laannuta mitään, vaan oireena ilmaisee ja pitää yllä perheen tilannetta. Lapsi on tunnetaloudessa niin lähellä vanhempaansa, että rouva Toblerin tyttärensä kohdistama sadismi on hänen oman, päivittelynä ja itsesäälinä ilmenevän masokisminsa jatke. Silvi on sanallista ja myös fyysistä väkivaltaa kokeva sijaisuhri edellä kuvatun siirtymän päässä, osa reklaamikelloon kohdistuvan koomisen ponnistelun ja sosiaalisen aseman tavoittelun pakottavaa kierrettä. Sosiaalisen pyrkyryyden jännittyneessä ilmapiirissä Silvi saa viattomana vikapäänä kantaakseen näkymättömän esteen taakan. Girardin *Väkivalta ja pyhä*

-teoksen perusmallissa kuvattu, avointa väkivaltaa sovittava syntipukki esiintyy romaanissa siirtyneissä, kaunavälitteisissä muodoissa.

Kerronnan vaikutukset ja mimetismi

Girardin kuvaus ”romanttisen valheen” (minää paisuttavan mimeettisen halun) ja sitä paljastavan ”romaanin totuuden” suhteesta perustuu fiktion henkilöiden suhteisiin juonen käänneissä. Merkitysten ja ”totuuden” muotoutumiseen vaikuttaa näissä kuvauksissa myös kerronnan tapa ja siinä kuuluva kertojan ääni, mutta Girard ei niitä pohdi paitisi silloin, kun kertoja itse on mimeettisen halun vallassa (Girard 1965, 27, 30, 313 ym.). Myös kerronnan ja mimeettisen halun suhteen tarkastelu *Konttoristissa* tuo esiin Girardin kuvaamasta mimesiksestä poikkeavan mimeettisyyden muodon.

Amit Marcus on laajentanut Girardin pohdintaa tuomalla mukaan kerronnan (*narration*) vaikutukset tarinassa (*story*) tapahtuvaan mimeettisen halun kiertoon. Hän liittää kerronnan tapahtumiin ja henkilötasoon siten, että teoksessa kuvattua mimeettistä halua voidaan pitää yllä tai vahvistaa kerronnallisella toistolla ja myös luomalla kertomuksen kommunikaatorakenteessa mimeettistä tematiikkaa vahvistava

(mallia jäljittelevä) tai siitä etäännyttävä suhde kertojan ja sen viestinnällisen vastinparin, henkilöidyn ”kuulijan” tai yleisön, välille. Marcus tähdentää, että tämä yleisö ei hänen Girardiin pitäytyvässä analyysimallissaan voi olla Gerald Princen nolla-asteinen, hahmoton kuviteltu vastaanottaja sen enempää fiktion maailmassa kuin sen ulkopuolella, vaan jonkinlaisen hahmon saanut *narratee*. Tämän suhteen yksi mahdollisuus on siis mimeettisestä halusta etäännyvä, jopa siitä irtautuva kertoja-kuulija -suhde, joka voi kyseenalaistaa tarinassa kuvattua kolmiohalua. (Marcus 2010, 206-207; ks. myös Mäkelä 2014, 218-219.) Tällä tavoin kerronta voi tuoda esiin ”romaanin totuutta” ikään kuin etukäteen, ennen kuin tarinan henkilöt päätyvät mihinkään vastaavan oivallukseen.

Konttoristissa kerronta palaa usein Silvin kohteluun ja siten vahvistaa hänen asemaansa syntipukkina. Silvi on perheenjäsen, lapsi, ja pinnalta katsoen täysin sivussa ”reklaami-kellon” yhteydessä kuvatusta taloudellisen ja sosiaalisen kilpailun tematiikasta. Sen vuoksi hänen tilanteensa painokas toistuminen kerronnassa ohjaa huomiota yhä selvemmin kilpailevan halun reaktiivisiin, kaukaa synnyttäviin vaikutuksiin.

Konttoristissa ei ole hahmon saanutta ”kuulijaa”, johon kertoja muodostaisi suhdetta. Sen sijaan voidaan hyvin

ajatella mimeettisen halun painotuksia vahvistava tai heikentävä kertojan suhde implisiittiseen yleisöön – suhde, joka muodostuu tarinan tason ohessa kulkevista ja siihen liittyvistä tekstuaalisista merkityksistä. Olennaista Walserin romaanin kerronnassa on kuitenkin kertojan ja päähenkilön läheinen suhde. Tämä suhde on Walserin kirjoitustapaan yleisemminkin liittyvä piirre. *Konttoristin* kertoja kommentoi suoraan harvoin eikä tule myöskään näkyviin kohostuneina metaleptisinä oikosulkuina tarinaan, koska se ei millään tasolla ole näkyviin piirtyvä erillinen hahmo. Kysymys on kertojan äänen ja Josephin äänen välisestä *myötäävyydestä*. Vaikka Joseph on toimiva henkilö, sisäisessä puheessaan ja tavassaan nähdä asiat hän on kertojan heijastuma tavalla, jossa siirtymiä näiden instanssien välillä ei juuri havaitse, ellei sitä ole erikseen mainittu – kirjoitustapa, Walserin ”tyyli”, määrittelee näissä suhteissa kaiken.

Josephin sisäisen puheen korostuessa näkökulman siirtymät tarinan ulkopuoliseen kertojaan jäävät tästä syystä vain vihjaaviksi. Lukija pyrkii kerronnallisen jatkuvuuden vuoksi pysymään Josephin näkökulmassa, vaikka onkin käynyt epävarmaksi, onko jo siirrytty kertojan tietoon. Näin esimerkiksi kohdassa, jossa Joseph unelmoituaan metsäretkellä lapsuudestaan lähtee palaamaan Toble-

rin talolle (Konttoristi 90–99). Jo pelkän perättäisyyden mutta myös eläytyvien kysymysten ja ajatuskulkujen tähden lukeminen pyrkii jatkumaan Josephin havaintojen ja mielen liikkeiden mukaisena. Kun ohimennen kuvataan Toblerin tilanteesta perillä olevaa pankinjohtajaa, lukija joutuu arvuuttelemaan, onko kysymys kertojan tiedosta vai Josephin arvuuttelesta: ”Vähän epäluuloinen hän kyllä jo on, rypistää johtajanhuoneessaan hiukan otsaa, tekee kädellään pikkuisen eleen, mutta pitää suunsa, sillä hänhän palvelee kukoistavan paikkakunnan kauppa- ja teollista toimintaa --” (mt., 91). Vaikka tämän ajattelisi Josephin pohdiske-luksi (kerronta on kuitenkin preesensissä), usein hänen ajatuksensa saavat laajuudessaan, kuvailevuudessaan ja tietävässä seikkaperäisyydessään henkilöstä etäännyvän kerronnan luonteen. Silloin kun Josephin mielenliikkeet keskeytetään kertojan selvällä väliintulolla (”Täytyy myöntää, että Joseph antautui hiukan liiaksikin kuvitelmiensa vietäväksi”, mt., 48), kertoja tuntuu keskeyttävän myös itsensä.

Narratologisesti voidaan aina tehdä ero näkymättömän kertojan ja toimivan henkilön tietoisuuden välille, mutta Walserin ”intransitiivisessa” kirjoituksessa ero varsinkin kuvailevissa jaksoissa pyyhkiytyy äänten samankaltaisuudessa. Tämä mimikryä lähestyvä piirre

ohentaa yhtenäisestä sisäistekijästä kuviteltavaa, kertomuksen tasoista riippumattomaa subjektia; subjektius saa virtuaalisen ja leijuvan luonteen. Tämä poikkeaa Marcusin ja Mäkelän kuvaamasta tilanteesta, jossa omalla tasollaan toimiva kertojasubjekti osoittaa sanansa tarinamaailmaan sekaantumattomalle vastaanottajalle.

Konttoristille ominaisen kirjoituksen läpäisevyyden ja tasoittavuuden seurauksena kirjallisen realismin ja Girardin kuvaaman mimeettisen halun edellyttämä subjektius hälvenee. Tätä on Walseria koskevassa tutkimuksessa kuvattu niin, ettei hänen tekstinsä ”peilikabinetin” ulkopuolella ole mitään kiinteää havaintopistettä, vaan minuuksia tuleekin aina uudelleen lavastetuksi. Kerronta on tässä suhteessa ratkaisematon kätkemisen ja paljastamisen liikettä, läsnäolon ja poissaolon samanaikaisuutta. Näin on kuvattu koko Walserin kirjailijakuvaa ja myös Walseria todellisenä henkilönä. Hän on itse sanonut koettavansa aina näyttää joltakin, mitä ei ole. (Gisi 2018, 1.)

Subjektin hälväminen saa *Konttoristissa* kuitenkin monista Walserin lyhyistä kertomuksista poikkeavan luonteen. Kysymys ei ole vain näkymättömyyden tai välillä näkyvissä käyvän ”silmän” välittämästä aistimusten ja tapahtumien kuvauksesta, vaan romaanista,

jossa on selvä tarina pää- ja sivuhenkilöineen ja ristiriitoineen. Joseph on toimiva subjekti, joka Toblerin palkollisena puuhatessaan ja myös muistoissaan kietoutuu mukaan mimeettisen kilpailun merkitsemiin suhteisiin. Samalla kertojan ja Josephin äänen samuus ja siihen liittyvä subjektin häilyvyys vetää Josephia selvärajaista minuutta heikentävään peilaavuuteen. Tämäkin peilaavuus on mimeettistä, mutta se vaikuttaa subjektia paisuttavan mimeettisen halun *vastaisesti*. Tarinallisesti se tekee Josephista heikon hahmon, joka juuri siksi välillä voimakkaasti samastuu, välillä äksyyilee ja ottaa etäisyyttä. Tällä tavoin kerronta sekä rakenteellisesta että subjektia heikentävästä ”kirjoituksellisesta” näkökulmasta määrittää Josephin asemaa ja toimintaa tarinassa.

Kertojan ja Josephin kerronnallinen läheisyys, havaintotavan ja herkkyyksien yhtäläisyys, vaikuttaa koko tarinan mimeettiseen luonteeseen. Se vaikuttaa myös *tarinasta irtautuvalla* tavalla. Tältä osin se vastaa Marcusin kuvaamaa tilannetta, jossa kertojan puhuttelusuhde yleisöön syntyy mimeettisestä halusta irtautuvan todellisuuden mahdollisuus. *Konttoristissa* tilanne on kuitenkin toisenlainen: siinä ei ole tällaista puhuttelua, vaan toinen mahdollisuus tai toisenlainen merkityksellisyys syntyy kuvauksissa, joissa havainnot ilmaantuvat suo-

raan fantastisina mielikuvina kertojan ja Josephin näkökulmia eriyttämättä. Tarinaan sisältyvinä tai sen ohessa ne samalla kuitenkin luovat myös Josephin maailmaa. Seuraava esimerkki liittyy Toblerin talossa järjestettyyn juhlaan:

Josephin tornista liehui kaunis, isokoinen lippu. Sen mukaan miten tuuli puhalsi, se joko leyhäytti keveää varttaan huimapäisesti ja ylpeästi tai vetäytyi häpeissään ja uuvuksissa kokoon tai hulmahteli ja kiertyi keimaillen tangon ympäri ikään kuin peilaillen ja omista viehkeistä liikkeistään nautiskellen. Ja sitten se taas odottamatta lehahti koko laajuudessaan ylös ja sivulle ja levälleen kuin voittaja ja vahva suojelija ainakin ja painui sitten taas hellyttävästi ja lauhkeasti vähä vähältä kasaan. Tuo upea sini taivaalla. Tuntuu melkein mahdottomalta saada paljonkaan työasioita hoidettua. (*Konttoristi*, 54.)

Kuvausta edeltää Toblerin isänmaallisesti innostunut, ”vapaana epäsuorana” kerrontana välittyvä puhe, mutta kuvauksen tunnelaatu ja muoto eivät lainkaan sovi Tobleriin. Sen sijaan sen voi lukea yhtä hyvin kertojan kuin Josephin fantasioimana havaintovirtana. Tarkempaa fokaalisuutta siinä ei ole. Lopun viittaus työhön paluusta viittaa Toblerin ja Josephin yhteisiin ponnistuksiin reklaamikellon äärellä, mutta olennaista kuvauksessa on sen mimeettisyys, jossa ei ole mitään yhteistä girardilaisen mimeettisen halun,

haltuun ottavan mimesiksen kanssa. Kuvaus muodostuu lipun liikkeiden fantasioiduista havainnoista, mielen ta-
pahtumista, jotka hälventävät subjektiui-
den. Tällaisen kuvauksen mimeettisyys
on *mimetismiä*, jossa on kysymys ilmiöi-
den välisistä vastaavuuksista (*correspon-*
dances), niiden luovasta havaitsemises-
ta ja lukemisesta. Hulmahtelevan lipun
”naiselliset” liikkeet antavat metaforisen
virikkeen, mutta kuvaus ei ole metafora,
vaan siinä syntyy erillisten asioiden het-
kellinen vastaavuus, samankaltaisuus,
joka sitten taas katoaa. Walter Benjamin
(1989) on tällaisten hetkien yhteydessä
puhunut ”mimeettisestä kyvystä”, jonka
kaukaisena taustana on maaginen ajatte-
lu, samankaltaisuuden ja yhteen liittymi-
sen magia.

Puheena olevan kuvauksen tarkem-
mat merkitykset ovat walserialaisesti
epävarmoja. Onko sen ”naiivius” tar-
koituskellista ja jos on, niin miten? On-
ko siinä ironiaa, ja jos on, niin mihin se
kohdistuu vai kohdistuuko mihinkään?
Tällaisten kohtien mimetisillä on roma-
nin kokonaisuudessa ”haltuunotta-
vasta mimesiksestä” ja sen reaktiivisis-
ta seurauksista etäännyttävä ja vapaut-
tava vaikutus. Samalla ne sävyttävät Jo-
sephin henkilökuvaan toiminnan maail-
massa. Tässä maailmassa, tarinassa, Jo-
seph päättää lopulta lähteä Toblerin ta-
lostä ja yrityksestä. Päätös ei siinä vai-

heessa ole enää vaikea, koska firma on
konkurssissa.

Konttoristeja ja kulkureita

Joseph ja Wirsich muodostavat roma-
nin henkilökuviissa tärkeän toisiaan hei-
jastelevan parin. Tämä korostuu heidän
tapaamisessaan ja yhteisessä lähdössään
romaanin lopussa. Wirsich on kuvattu
jyrkästi kaksijakoiseksi henkilöksi, toi-
sin kuin Joseph, joka on pikemminkin
ailahteleva. Edeltäjä on ollut täydellinen
konttoristi, ilmeisesti Josephia etevämpi,
mutta hän on taipuvainen sekä mie-
listelyyn että röyhkeyteen. Alkoholi te-
kee hänestä ”villin, järjettömän eläimen”
(*Konttoristi*, 30), hän joutuu helposti
kaunaisen mimeettisen kiihkon valtaan.
Joseph on tasoittuneempi Wirsich, Wir-
sich jyrkemmin jakautunut Joseph. Jo-
sephin kaunaisuus ja kapinamieli ovat
heikompiä, sen sijaan hän on huomatta-
van empaattinen. Temaattisesti Joseph ja
Wirsich ovat antaneet romaanissa hah-
moa kahdelle sosiaalisesti samataustai-
selle ja yhteisiä piirteitä omaavalle mut-
ta silti erilaiselle tavalle reagoida Toble-
rin ”talon” porvarilliseen maailmaan.
Yhteinen riippuvuus Toblerista on teh-
nyt heistä eräänlaisia kilpailijoita ja sa-
malla yhdistänyt heitä. He ovat sillä ta-
voin läheisiä, että girardilaisittain hei-
tä voi pitää temaattisesti yhtenä figuuri-

na, joka erilaisin reaktioin hakeutuu koh-
ti Tobleria ja ottaa etäisyyttä. Tobler on
niin erilaisessa asemassa, ettei häneen
voi kohdistua haltuunottavaa mimeet-
tistä halua vaan ainoastaan apulaisen
ristiriitaista lähentymistä. Irtautues-
saan yhdessä yhteisestä riippuvuudesta
Joseph ja Wirsich kääntyvät toisiinsa ar-
voituksellisessa vaihtosuhteessa. Walse-
rin henkilögalleriassa on paljon pienelä-
jiä, alaisen asemassa olevia työntekijöitä,
palvelijoita, köyhimyksiä, kulkureita, yhe-
teiskunnallisen aseman tavoittelusta irta-
tantuneita. *Konttoristissa* kumpikin on
ristiriitaisesti mukana tavoitteiden maa-
ilmassa. Lähtiessään he tuntuvat siirty-
vän henkilögalleriassa toiseen kohtaan,
toimistoapulaisista kulkureiksi:

Kun he olivat päässeet maantielle, Jo-
seph pysähtyi, otti taskustaan yhden
Toblerin pikkusikareista, pani sen pa-
lamaan ja kääntyi vielä kerran taloon
päin. Hän tervehti sitä mielessään, sit-
ten he jatkoivat matkaa. (*Konttoristi*,
255.)

Mimeettisen halun sulkeuma ja Walserin erityisyys

Josephin ja Wirsichin kaksijakoisuudes-
sa ja heidän yhteisessä lähdössään Toble-
rin yrityksestä tiivistyy romaanin yhteis-
kunnallinen tematiikka. Tutkimuksessa
on kiinnitetty huomiota tilapäisten tai

epävarmojen työsuhteiden ja kulkuriuden juonteisiin kaikissa kolmessa Walserin romaanissa. Näissä juonteissa on aina sekä sosiaalinen että eksistentiaalinen ulottuvuus; työpaikan jättäminen on myös toiseen todellisuuteen viittaava ”luova teko”, eikä kuvaus myöskään ole tavanomaisen realistista vaan kirjallisen kokeilevaa (Buchholz 2018, loc. 3213–3227). Jälkimmäistä piirrettä kuvastaa myös edellä ollut esimerkkinä liehuvas-ta lipusta.

Romaanin yhteiskunnallinen tematiikka, eksistentiaalinen tuntuma ja kerroman kokeilevuus tuovat näkyviin Girardin näkökulman rajallisuuden. Girardin katse on tiukasti mimeettisen halun tematiikassa. Tyypillisesti myös ”kauna”, *ressentiment*, on hänelle vain tämän halun synnyttämä patologinen modernin ajan reaktio, joka liittyy ”romanttisen valheen” itsetäyteyteen, autonomisen subjektin kuvitelmaan. Tässä hän seuraa Nietzscheä ja Scheleria, jotka liit-tävät kaunan ”romanttiseen mielenlaatuun” (Girard 1965, 14). Nietzscheille kauna on vastenmielisen orjamoraalin peruspiirre. Girard antaa tälle orjuudelle vielä toisen sisällön Hegelin ”herran ja rengin dialektiikkaa” muuntamalla: mitä kiihkeämpi on kohteeseen takertuva halu, sitä enemmän on halun renki. Suuret romaanikirjailijat paljastavat näitä taker-tuvan halun muotoja, koska he pysyvät

sen pakkoraossa eivätkä vetäydy ”subjektivismien ja objektivismien”, ”idealismien ja positivismien” suojaan; kaikki tällaiset vastakohtat ovat heille vain seurausta ”sisäisen välittymisen” toiminnasta, toistensa ulottuvilla olevien kilpailijoiden halusta. (Girard 1965, 16, 111–112.) Girardin tutkimuksessa toistuu toistumistaan sana ”paljastaminen”, *revelation*. Tämä on sinänsä kohdallista, historiallisesti tärkeää ”nykyajan” analyysia, mutta on silmään pistävää, kun-ka vähän Girard myös kaunan motiiveja ja vaikutuksia pohtiessaan kiinnittää huomiota yhteiskunnallisiin taustoihin ja oikeudenmukaisuuskysymyksiin. Nietzsche tekee tämän puhumalla orjamoraalista, Girardille kysymys on toisarvoinen.

Joseph ja Wirsich enimmäkseen tukevat työnantajansa pyrkimyksiä ja samastuvat siten markkinaehtoisen halun maailmaan. Siinä suhteessa he ohjautuvat Tobleriin mukana. Heissä on kuitenkin myös vaihtelevaa kaunaisuutta, puuskittaista kapinamieltä, joka ei selity vain tunnistettavista halun objekteista vaan ennen kaikkea heidän sosiaalisesta asemastaan. Entä mitä Girard sanoisi karsserikohtauksesta? Affektitasolla hänen selityksensä puree hyvin, mutta taustalla olevat auktoriteettirakenteet yhteiskunnallisena tematiikkana jäisivät sivuun. Tämä koskee Girardin käsit-

teistön toimivuutta ylimalkaan: affektitason mekanismeihin ja niiden historiallisiin erityispiirteisiin se luo säälimätöntä valoaan, mutta siihen sopimattomat rakenteelliset ja inhimilliseen motivaatioon liittyvät seikat se jättää varjoon.

Sama varaus koskee romaanimuotoisen kerroman problematiikkaa. *Konttoristin* kertomatapa, joka merkityksellistää girardilaista mimeettisen halun tematiikkaa katkonaisesti modernistisin keinoin ja liittyy siihen myös ei-kilpaillevan mimetismin muotoja, on Girardin näkökulmasta vajavainen. Panostaessaan kaiken yhteen tärkeään tematiikkaan hän on tutkijana myös voimakkaasti arvottava: koko ajan ollaan perimmäisen kysymyksen äärellä, ja kirjallisuutta ja sen ilmaisukeinoja arvioidaan sen mukaan, kuinka vahvasti kerroman tapa nostaa tätä perusasiaa esiin. *Konttoristi* nostaa sitä esiin, mutta kerronnallisesti ja temaattisesti hyvin eri tavalla kuin Girardin ”suuret romaanit”.

Tällaiset epäsuhdut herättävät usein hyviä kysymyksiä. Walserin romaanissa suhde mimeettiseen haluun syntyy läh- tökohtaisesti pienuuden, itsensä vähäiseksi tekemisen eikä minää paisuttavan ”metafyysisen halun” tai ”romanttisen valheen” kautta. Tästä vähäistämistä ja ”marginaalisuuden mikroetiikasta” (Fuchs 2010, 174) syntyy sekä psykologisesti että yhteiskunnallisesti omanlai-

sensa tulokulma romaanin maailmaan, myös henkilösuhteiden sadistisesti ja masokistisesti ”girardilaisiin” sävyihin. Irriotot omivan halun kiinnikkeistä ta-
pahtuvat toisaalta suoraan temaattises-
ti, kuten päähenkilön poislähtemisenä
romaanin lopussa, toisaalta realismista
irtautuvien kerronnan keinojen pako-
viivoissa.

VIITTEET

1. Tekstiviitteissä mainitsematonta saksankie-
lisestä tutkimuskirjallisuutta: Jochen Gre-
ve (1960) *Existenz, Welt und reines Sein im
Werk Robert Walsers* (ensimmäinen väitöskir-
ja Walserista); Anna Fattori & Kerstin Grä-
fin von Schwerin (Hrsg.) (2011) *”Ich beendi-
ge dieses Gedicht lieber in Prosa”*. *Robert Wal-
ser als Grenzgänger der Gattungen*; Peter Utz
(1998) *Tanz auf den Rändern. Robert Wal-
sers „Jetztzeitstil“*; Martin Jürgens (2006) *Sei-
ne Kunst zu zögern. Elf Versuche zu Robert
Walser*; elämäkerrallisesti kiinnostava on
Carl Seeligin *Wanderungen mit Robert Wal-
ser* (2006).

KIRJALLISUUS

Antonello, Pierpaolo & Webb, Heather (toim.)
(2015) *Mimesis, Desire, and the Novel. René Gi-
rard and Literary Criticism*. East Lansing: Mi-
chigan State University Press.

Benjamin, Walter (1989) Mimeettisestä kyvys-
tä. Teoksessa Walter Benjamin, *Messiaanisen
sirpaleita*, 51–54. Suom. Raija Sironen, toim.
Markku Koski, Keijo Rahkonen ja Esa Sironen.

Jyväskylä: Kansan Sivistystyön Liitto & Tut-
kijaliitto.

Buchholz, Paul (2018) *Out of a Job: Giving No-
tice in The Tanners and The Assistant*. Teok-
sessa Samuel Frederick and Valerie Heffernan
(toim.) *Robert Walser. A Companion*. Evanston,
Illinois: Northwestern University Press. Kind-
le Edition, loc. 3209–3633.

Gebauer, Gunter & Wulf, Christoph (1995) *Mi-
mesis. Culture–Art–Society*. Berkeley, Los Ange-
les, London: University of California Press.

Girard, René (1965) *Deceit, Desire, and the No-
vel. Self and Other in Literary Structure*. Käänt.
Yvonne Freccero. Baltimore, Maryland: The
Johns Hopkins Press.

Girard, René (2004) *Väkivalta ja pyhä*. Suom.
Olli Sinivaara. Helsinki: Tutkijaliitto.

Gisi, Lucas Marco (toim.) (2018) *Robert Walser
Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*. Stuttgart: J.
B. Metzler, Springer-Verlag GmbH.

Fuchs, Anne (2010) Why Smallness Matters.
Smallness, Attention and Distraction in Franz
Kafka’s and Robert Walser’s Short Prose. Teok-
sessa Manfred Engel & Ritchie Robertson
(toim.) *Kafka und die kleine Prosa der Moderne /
Kafka and Short Modernist Prose*, 167–179. Ox-
ford Kafka Studies. Würzburg: Königshausen
& Neumann.

Halliwell, Stephen (2002) *The aesthetics of mi-
mesis: ancient texts & modern problems*. Prince-
ton, New Jersey & Woodstock, Oxfordshire:
Princeton University Press.

Kerr, Katharina (1978–1979) *Über Robert Wal-
ser*. Kolme nidettä. Frankfurt a. M: Suhrkamp.

Marcus, Amit (2010) Narrators, Narratees, and
Mimetic Desire. Teoksessa Jan Alber & Mo-
nika Fludernik (eds) *Postclassical Narratology.
Approaches and Analyses*, 206–233. Columbus:
The Ohio State University Press.

Mikkonen, Jukka & Salminen, Antti (toim.)
(2017) *Mimesis: filosofia, taide, yhteiskunta*.
SoPhi 136. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Nuori Voima (6/2008) René Girard.

Nykyri, Ilona (2012) Suomentajan jälkisanat.
Teoksessa Robert Walser (2012) *Kävelyretki ja
muuta kertomuksia*, 223–247. Juva: Teos.

Potolsky, Matthew (2006) *Mimesis*. New York
& London: Routledge.

Steinmair-Pösel (2017) Original Sin, Positive
Mimesis. Teoksessa James Allison & Wolfgang
Palaver (toim.) *The Palgrave Handbook of Mimi-
tic Theory and Religion*, 185–192. New York: Pal-
grave Macmillan.

Vainikkala, Erkki (2015) Jälkisanat. Teoksessa
Robert Walser, *Konttoristi*, 257–268.

Walser, Robert (2015) *Konttoristi*. Suom. Ilona
Nykyri. Juva: Teos.

SÄHKÖISET LÄHTEET

Mäkelä, Hanna (2014) *Narrated Selves and Oth-
ers: A Study of Mimetic Desire in Five Contempo-
rary British and American Novels*. URL [http://
urn.fi/URN:ISBN:ISBN 978-952-10-9754-6](http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN%20978-952-10-9754-6)
(tarkastettu elokuu 2019).

Erkki Vainikkala on kirjallisuuden- ja kult-
tuurintutkija, Jyväskylän yliopiston nyky-
kulttuurin tutkimuksen emeritusprofessori.
Hän on myös suomentanut kauno- ja tieto-
kirjallisuutta.